Breus dades biogràfiques

Descartes va néixer a La Haye, una petita ciutat de la Bretanya francesa, en el si d'una família de la petita noblesa. Va estudiar al prestigiós col·legi jesuïta de La Flèche, on va rebre una formació humanística i científica sòlida dins de la **tradició escolàstica.** Més tard, es va llicenciar en dret, però com que no tenia problemes econòmics es va poder dedicar a l'estudi. Va viure en diversos països europeus (França, els Països Baixos, Anglaterra, Dinamarca, Itàlia, etc.). El seu contacte amb la **nova ciència** es va produir gràcies al savi holandès Isaac Beeckman (1588-1637), que el va introduir en la física matemàtica i amb qui va millorar els coneixements de geometria. Convidat per la reina Cristina de Suècia (1626-1689), el 1649 es va instal·lar a Estocolm, però la duresa del clima nòrdic li va provocar una pulmonia i va morir un any després. És considerat el pare de la filosofia moderna per la seva influència en tota la filosofia posterior. A més, és el creador de la geometria analítica i l'òptica geomètrica.

Context històric i filosòfic

La publicació del *Discurs del mètode* (1637) de Descartes és considerat habitualment el moment d'inici de la filosofia moderna. Per què se'l considera el pare de la filosofia moderna? Perquè la seva filosofia no solament suposa una nova proposta filosòfica, el **racionalisme modern,** sinó que inicia un nou enfoca ment, essencialment **gnoseològic,** en la forma de fer la filosofia. Es considera que abans d'intentar respondre la pregunta de què és realitat (metafísica) s'ha **d'investigar el procés i les facultats** amb les quals s'elaborarà la resposta. Per tant, el tema central serà **l'origen i la constitució del coneixement, les seves possibilitats i límits.** Els resultats als quals va arribar Descartes van condicionar tota la filosofia posterior, tant les propostes racionalistes que el segueixen com les reaccions crítiques de **l'empirisme modern.**

Però per què tanta prevenció abans d'elaborar un nou sistema filosòfic? Perquè la filosofia escolàstica, que constituïa l'ensenya- ment oficial en els ambients universitaris de l'època, estava des acreditada del tot. En aquest descrèdit havien influït diversos factors que s'havien anat desenvolupant al llarg dels tres segles anteriors. Al segle XIV, el nominalisme de Guillem d'Occam (1290- 1349); als segles xv i xvi, l'humanisme renaixentista, l'escepticisme recuperat de l'hel·lenisme, la Reforma protestant i la revolució científica.

La filosofia escolàstica era el resultat de la síntesi elaborada al segle XII per Tomàs d'Aquino (1225-1274) entre la teologia cristiana i la filosofia d'Aristòtil. La recuperació del pensament de l'estagirita al segle xin va causar un gran impacte en els ambients universitaris cristians dominats per explicacions enterament teològiques. Els teòlegs, en un principi, el van prohibir, però després hi van veure l'oportunitat d'aprofitar-lo per donar estatus intel·lectual a la filosofia cristiana. El resultat final va ser aquesta síntesi aristotelico-tomista que es va convertir en el nou dogma de fe cristià.

Però a principis del segle xvi aquesta filosofia es considerava un saber caduc i estèril principalment a causa que els dos fonaments sobre els quals s'edificava, el criteri de veritat i el mètode, havien estat posats en qüestió.

El criteri de veritat ens serveix per determinar de quina manera podem diferenciar el que és cert del que és fals. L'escolàstica feia ús de dos criteris complementaris. D'una banda, la fe en la veritat revelada; de l'altra, l'argument d'autoritat que ens deia que alguna cosa era certa quan així l'hagués establerta algú que tenia un reconegut prestigi en la correcta interpretació de la Bíblia. Les autoritats acreditades eren els antics pares de l'Església, els teòlegs cristians i Aristòtil reinterpretat a la manera cristiana per Tomàs d'Aquino. D'aquesta manera, la Bíblia es convertia en la font principal del coneixement i l'Església, com a institució, l'autoritat

última que determinava el que era cert o fals, la veritat oficial que es convertia immediatament en dogma de fe.
Però la societat ja no era la societat medieval on tot girava entorn de Déu i el recurs a la fe ja es considerava insuficient. L'autoritat s'havia posat en qüestió des de la Reforma protestant que demanava una interpretació personal de la Bíblia amb l'ajut de la gràcia divina. Una part de l'humanisme renaixentista havia carregat contra l'intel·lectualisme aristotèlic i l'havia desautoritzat. En la mateixa línia, la revolució científica havia elaborat teories alterntives sobre el funcionament de la natura i l'Univers molt més explicatives i precises.
Però ens queda per analitzar el mètode, l'altre pilar del saber. El **mètode** ens indica quins són els **passos que hem de seguir** per establir qualsevol **nova veritat.** L'escolàstica utilitzava el mètode deductiu del **sil·logisme aristotèlic** en què a partir d'una idea general (premissa major) i fent ús d'una idea particular (premissa menor) s'estableix un nova veritat (conclusió) que es deriva necessàriament de les anteriors.

El **problema** amb aquest mètode era que encara que la deducció fos correcta, per poder tenir un valor real, calia, a més, que la premis sa major, que era el fonament del raonament, estigués justificada, és a dir, fos certa. La manera de **justificar** aquesta **premissa major** era utilitzant el criteri de veritat, que, com hem dit abans, també estava posat en qüestió. D'altra banda, també es criticava el sil·logisme per considerar-lo un **procediment dogmàtic** que no implicava el descobriment de cap nova veritat, ja que allò que s'afirma en la conclusió ja està present d'alguna manera en la premissa major.

Això doncs, davant el descrèdit de l'escolàstica, **l'objectiu** de la **filosofia cartesiana era restablir l'edifici del saber sobre unes bases sòlides i fermes.** Però, per aconseguir-ho, havia de definir un **nou criteri de veritat** i trobar un **nou mètode.**
En aquest camí hi havia un altre obstacle que calia superar: els demolidors arguments dels escèptics de l'hel·lenisme que havien es tat recuperats al Renaixement i que s'havien utilitzat per demostrar que de res no podíem estar segurs. Elaborar qualsevol nou sistema filosòfic en aquest context exigia ser capaç de superar aquest **escepticisme.** Descartes, conscient d'aquesta amenaça, va decidir no evitar-la i va arribar a la conclusió que només sent radicalment escèptic podia superar l'escepticisme. Així, va utilitzar la pràctica del **dubte universal escèptic** (concretat en el seu **dubte metòdic),** però amb la intenció d'arribar a una **veritat** que fos **totalment certa i indubtable.**
Ens queda, finalment, abans d'entrar en la filosofia de l'autor, assenyalar una influència decisiva en el seu pensament. Descartes era seguidor i formava part de la **nova ciència.** D'aquesta, igual que Copèrnic, Kepler o Galileu, va prendre la idea que **la natura es pot comprendre i expressar a través de proporcions matemàti ques simples.** A més, per a Descartes, el mètode de demostració matemàtic *(more geométrico)* representa el model ideal del saber rigorós i cert. No obstant això, com que era un filòsof racionalista, **va deixar de banda** l'altre dels aspectes fonamentals d'aquesta nova forma de fer ciència, que és el **valor de l'observació i l'experimentació.**

Textos de R. Descartes amb guia de lectura

Farem l'exposició de la filosofia de Descartes a partir de la lectura dels textos seleccionats per a la prova de les PAU de les *Meditacions metafísiques* (1641).

Aquesta obra va ser pionera en substituir els manuals tradicionals de la filosofia escolàstica en algunes universitats holandeses i va oferir una **nova fonamentació de la metafísica.** A partir d'aquesta, s'haurà de diferenciar entre la **meta física tradicional (escolàstica) i la metafísica moderna (raciona**lista o cartesiana).

Com hem esmentat en la descripció del context filosòfic, davant del descrèdit de la filosofia escolàstica, la voluntat de Des cartes va ser fonamentar el saber sobre unes noves bases, sòlides i fermes, que poguessin superar els arguments aportats pels escèptics. Amb aquesta finalitat, aquest filòsof va voler establir un nou criteri de veritat i un nou mètode. Del mètode se'n va ocupar en el Discurs del mètode (1637), en què ens ofereix quatre regles simples que calia seguir, però que queden referides, en úl tim extrem, a un principi bàsic, que és el nou criteri de veritat que estableix en les Meditacions metafísiques, com veurem a continuació.

La concepció del coneixement (I): el dubte metòdic

En la **primera meditació,** Descartes exposa les **raons que té per dubtar de totes les coses** i, en particular, de les **coses materials.** També indica la **utilitat del dubte metòdic.**

L'objectiu del filòsof és trobar uns **primers principis** totalment **evidents i indubtables** sobre els quals pugui **reconstruir l'edifici sencer de la filosofia i la ciència.** El **mitjà** per aconseguir-ho serà el **dubte metòdic.**

En què consisteix aquest dubte i com s'aplica?

Fent ús dels arguments escèptics, Descartes **vol eliminar totes les opinions i les falses creences** de **l'educació rebuda** per començar de nou des dels fonaments i intentar establir alguna cosa ferma i cons tant en les ciències.

Per assolir aquest objectiu, no cal demostrar que totes aquestes idees són falses, cosa que ens requeriria un temps infinit i no seria sempre gaire fàcil d'aconseguir. N'hi ha prou de trobar el **més petit motiu de dubte** per poder **rebutjar-les** i, si volem aplicar aquest dubte amb eficàcia, l'haurem de dirigir **contra els fonaments** sobre els quals se sostenen.

Així, el dubte metòdic s'aplica de manera **sistemàtica** seguint el patró següent: primer s'exposa un **criteri de dubte,** una raó que ens permet dubtar d'alguns aspectes del nostre coneixement. Però, com que hi haurà encara coneixements que siguin capaços de resistir aquest criteri de dubte, s'haurà de proposar un nou **criteri més exigent** que ens permeti posar-los en qüestió. S'aniran formulant successivament nous criteris de dubte per veure si hi ha algun coneixement que els pugui resistir tots, fins i tot els més radicals i extravagants, i si al final hi ha algun coneixement d'aquest tipus podrem tenir la **certesa** que aquest serà una **veritat totalment certa i indubtable.**

Quins són els passos seguits en el dubte metòdic i els coneixements posats en dubte?

El primer criteri de dubte és la **desconfiança** de la informació que ens proporcionen els **sentits.** Encara que aquests no sempre m'enganyen, no me'n puc fiar; per tant, potser **les coses no són tal com les mostren els sentits.** Però aquest dubte no em permet dubtar de l'existència de les coses mateixes.

El segon criteri de dubte és la dificultat per distingir clarament entre l'estat de vetlla i el de

somni. Si la realitat en què vivim en els somnis és resultat de la nostra ment, no podria ser que passés el mateix amb la realitat que vivim en estat de vetlla? Tenim la seguretat absoluta que el món que percebem no és, com en el cas del somnis, un simple producte de la nostra ment? Aquest nou criteri ens permet dubtar que les coses materials existeixin i que siguin la causa de les idees o percepcions que tenim en la ment. Dubtem, per tant, del món material, incloent-hi el nostre cos, però aquest dubte no ens permet posar en qüestió les veritats matemàtiques: tant si estem desperts com adormits, dos més dos seguiran sent quatre.

Així arribem a l'últim i més radical criteri de dubte, la **hipòtesi del geni maligne.** Si Déu permet que m'enganyi de vegades, per què no és possible que faci que m'enganyi sempre, fins i tot quan raono sobre les **veritats matemàtiques?** Això em permet dubtar d'aquestes veritats, però també de **l'existència de Déu.** No és impossible que en lloc de Déu pogués existir un ésser infinitament poderós que aconseguís que, quan raono i penso que ho estic fent correctament, aquesta percepció només sigui el resultat del seu engany.

Quin és el resultat de l'aplicació del dubte metòdic?

El dubte metòdic ens ha portat a dubtar de tot allò que crèiem saber a partir d'arguments forts i consistents. Com que no hi ha ni una sola cosa de la qual no puguem dubtar, hem de **suspendre el judici** respecte a totes aquestes qüestions. Hem de persistir en el dubte i recordar-lo, ja que **la força del costum ens inclina a creure** en les antigues opinions.

Ara, aquesta manera de procedir s'ha de limitar només a l'àmbit del coneixement, i no pas al de l'acció pràctica (moral). Descartes, que coneix els problemes que Galileu havia tingut amb l'Església, té por que se l'acusi de defensar actituds llibertines sota l'empara d'aquest escepticisme. En el *Discurs del mètode,* per cobrir aquest impàs mentre no es pogués restablir el saber sobre bases fermes, proposa la **moral provisional,** un conjunt de regles per guiar la vida pràctica que defensen la moderació i la mesura inspirades en l'intel·lectualisme moral socràtic i l'estoïcisme.

Per acabar la primera meditació. Descartes fa una **recapitulació** d'allò que ha estat posat en dubte (l'existència de Déu, el món mate rial, el propi cos, les veritats matemàtiques) i reflexiona sobre la **utilitat** d'un tipus de **dubte** tan radical com el que ha desenvolupat: ens **allibera** de tota sort **de prejudicis,** acostuma el nostre esperit a **allunyar-se dels sentits** (que són la font principal de Terror segons el filòsof) i, finalment, fa que **no puguem tenir cap dubte** respecte **d'allò que més endavant descobrim com a vertader.**

La concepció del coneixement (II): descobriment de les primeres veritats i definició del criteri de veritat

En la **segona meditació.** Descartes arriba a través del dubte a **l'afirmació de la pròpia existència i** al descobriment de la nostra natura lesa com **a substància pensant.** Quin és el camí que segueix per aconseguir-ho?

Descartes reprèn el dubte i el centra en la possibilitat de **l'existència del jo** fent dues preguntes: soc tan dependent del cos i dels sentits que sense aquests no puc ser? Si no hi ha res al món, jo tampoc no existeixo?

És precisament en aquest moment en el qual apareix una primera afirmació que es resisteix al dubte. En tot aquest procés no ha fet una altra cosa que pensar, i pot dubtar de tot

allò que pensa (contingut), però no del **fet que pensa** (activitat). Per tant, si pensa alguna cosa és perquè existeix. És la cèlebre afirmació cartesiana **«Penso, aleshores existeixo»** *(cogito ergo sum).*

Jo soc, jo existeixo» és la **primera veritat** que descobreix i que resisteix tot criteri de dubte fins i tot el més extrem del geni maligne, perquè, si no existís, no podria ser enganyat.

Aquesta veritat que apareix com una certesa, com un coneixement absolutament cert i indubtable, el proporciona el criteri de veritat que buscava: «Només acceptaré com a vertader allò que la meva raó pugui concebre de manera clara i distinta». I, a la vegada, es constitueix en el model que cal seguir per a tota certesa o veritat futura: només s'admetrà com a vertader allò que es presenti a la raó (evidència racional) amb el mateix grau de claredat i distinció que l'afirmació «Penso, aleshores existeixo».

Descartes ha trobat una primera veritat o principi per al seu sistema filosòfic i disposa d'un criteri de veritat per elaborar-lo. L'objectiu ara és reconstruir l'edifici del saber sobre aquests fonaments certs i indubtables. El camí serà llarg.

En aquesta segona meditació, inicia la indagació: sé amb certesa que soc, però no sé amb claredat què soc? El filòsof comença a examinar el que creia ser. Partir de la idea que és un animal racional està fora del seu abast en la situació en què encara es troba. En canvi, de pensaments espontanis sorgits de la consideració del seu ser dedueix el cos i l'ànima, que, com que han estat posats en dubte, encara s'han de considerar com a hipotètics. A continuació, repassa els atributs que sempre els havia suposat per comprovar si n'hi ha cap que pugui resistir el dubte.

Dels atributs del cos, pot dubtar de tots per la hipòtesi del geni maligne i perquè són coneguts pels sentits que també han estat posats en dubte.

Dels atributs de **l'ànima,** pot dubtar d'alguns, com, per exemple, caminar, nodrir-se o créixer, ja que totes aquestes accions es donen també en els somnis, però n'hi ha un del qual no pot dubtar: el fet de pensar. És així com arriba a la **segona veritat,** «No soc més que una cosa que pensa, és a dir, un esperit, un enteniment o una raó», i con clou que és **un ésser la naturalesa o l'essència del qual consisteix a pensar, que és un substància pensant** *(res cogitans).*

Descartes afirma que **l'ànima és diferent i independent del cos,** ja que no necessita cap lloc ni depèn de cap cosa material per existir. A més, com acabem de veure, és **més fàcil de conèixer que** aquest.

Intentant aprofundir en el coneixement d'aquesta substància que pensa, es pregunta: però què és una cosa que pensa?

És el subjecte de les activitats de dubtar, concebre (o entendre), afirmar, negar, voler i no voler, imaginar i sentir. Totes aquestes activitats es donen en el pensament, no poden separar-se d'aquest ni poden ser pensades com a no pertanyents a la seva naturalesa. Per tant, són pròpies de l'ànima. Descartes les ha anat exercitant en el procés del dubte metòdic i tenen per al filòsof el mateix grau de cer tesa que la primera veritat; per tant, superen la hipòtesi del geni maligne i la dificultat per distingir la vetlla del somni. Dels continguts de la imaginació o dels sentits, podem dubtar, però no així de l'existència de l'activitat d'aquestes facultats.

La segona meditació acaba amb una reflexió sobre el paper que tenen en el coneixement els sentits, la imaginació i l'enteniment per demostrar per què és més fàcil conèixer les coses que pertanyen a l'ànima que les que pertanyen a les coses corpòries (que encara estan posades en dubte).

Analitza la creença del sentit comú, que considera que es coneixen millor les coses particulars que no pas un mateix. Pren com a exemple un tros de cera sortit del rusc que sotmet a canvis per demostrar com desapareixen les qualitats inicials que havíem conegut pels sentits (qualitats secundàries) i com allò que es manté en els canvis, que és el que en les coses sembla essencial (qualitats primàries), només ho podem conèixer a través de l'enteniment D'aquests dos tipus de qualitats, ens n'ocuparem amb més profunditat més en davant en considerar el nostre coneixement de les coses corpòries.

Com a conclusió, Descartes afirma que res no és més fàcil de conèixer que l'ànima, ja que del cos puc dubtar, però no de l'existència del pensament. L'enteniment és el que m'ofereix un possible coneixement de les coses, però mentre puc dubtar d'aquest coneixement, l'únic que es reafirma és l'existència i l'ésser del meu pensament.

La concepció del coneixement (III): la demostració de l'existència de Déu

Descartes ha trobat una primera veritat i un criteri de veritat a partir del quals pretén reconstruir l'edifici del saber sobre nous fonaments sòlids i ferms. Sap que existeix i que és una substància pensant. Quin és el camí que cal seguir? Analitzar quines de les coses que havien estat posades en dubte es podrien recuperar, però ara amb un coneixement ben fonamentat.

El tipus de veritats que més s'assemblen al criteri de veritat establert són les veritats matemàtiques, però aquestes han estat posades en dubte a partir de la hipòtesi del geni maligne. Si aconseguíssim demostrar que Déu existeix i que és veraç, és a dir, que no vol que m'enganyi quan raono correctament, podríem eliminar aquesta hipòtesi i restablir aquestes veritats. Però com puc demostrar que Déu existeix?

Descartes parteix **d'una evidència: pensem idees. Es** tracta **d'analitzar els continguts del pensament** per comprovar si totes les idees tenen la mateixa naturalesa i fiabilitat. Descobreix tres diferents **tipus d'idees.**

Les idees adventícies són aquelles que ens mostren els sentits i que semblen procedir de fora de mi (he suposat fins ara que provenien de les coses del món material). Per exemple, la sensació d'un soroll, un color o la calor no són fiables, ja que els sentits a vegades ens enganyen. Les idees factícies són les idees que la imaginació forma a partir d'altres idees que troba en el pensament. Per exemple, la idea d'una sirena o la d'un hipogrif no tenen realitat ni fiabilitat, ja que han estat inventades per mi.

Les idees innates són aquelles que semblen que han nascut amb mi i que formen part constitutiva del meu propi pensament. Per exemple, la idea d'existir o la de pensar les trobo en el meu pensa ment i se m'imposen per si mateixes de manera immediata i evident, tal com passava amb la primera veritat. Per tant, són les úniques que són fiables, aquelles a partir de les quals es podrà intentar reconstruir el saber. L'afirmació de l'existència de les idees innates és un **pressu pòsit bàsic** de tota **teoria del coneixement racionalista** tal com ja havíem vist en la gnoseologia de Plató.

En la meditació cinquena, Descartes demostra l'existència de Déu a partir d'una idea que ell considera innata: la idea d'un ésser summament perfecte. Aquesta demostració està inspirada en l'ar gument ontològic d'Anselm de Canterbury (1033-1109).

Segons Descartes, la idea d'un ésser summament perfecte no pot ser adventicia perquè

no n’hem tingut mai coneixement a través dels sentits. Ni tampoc no pot ser facticia perquè la nostra imaginació, que pertany a un ésser imperfecte (jo), no pot produir la idea d’una cosa que sigui perfecta (Déu).

Per demostrar l’existència de Déu, analitza la idea innata d’un ésser summament perfecte i aplica el criteri de veritat establert. L’argumentació és la següent: quan analitzo una idea innata, tot allò que concebo de manera clara i distinta que li pertany li pertany en efecte. Recordem que fins ara les veritats que em semblaven més fiables eren les matemàtiques. Si analitzo, per exemple, la idea d’un tri angle, concebo clarament i distintament que la suma dels seus angles és igual a dos angles rectes. Per tant, aquesta idea li pertany efectiva ment. De la mateixa manera, posseeixo la idea innata de Déu com un ésser summament perfecte i és inconcebible que a un ésser summa ment perfecte li falti alguna de les seves perfeccions (existir). Per tant, Déu existeix (res infinita).

Se’m podria fer una objecció: és veritat que pertany a la idea del triangle que la suma dels seus angles sigui igual a dos angles rectes, però això no significa que existeixi cap triangle al món. Per què? Per què en qualsevol ésser puc separar la seva essència (la idea que el defineix) de la seva existència (del fet que realment existeixi). Però no passa igual amb la idea de Déu, perquè és l’únic ésser en qui l’existència és inseparable de la seva essència, ja que separar-la suposaria concebre un ésser summament perfecte al qual faltés alguna de les seves perfeccions (la d’existir).

Demostrada **l’existència de Déu,** Descartes afirma que aquest coneixement és el primer i més fàcil de conèixer (si no haguéssim ela borat un dubte tan radical). No solament és el coneixement més cert, sinó que **assegura** la **certitud de** la **resta de veritats, fonamenta** el **criteri de veritat** i tota ciència vertadera. Per què? Perquè ens serveix per **eliminar la hipòtesi del geni maligne i restablir** el valor de les **veritats matemàtiques.**
Perquè Déu existeix i és summament perfecte, **Déu és veraç,** ja que enganyar és una imperfecció i, per tant, no permetrà que jo m’enganyi quan faig un ús recte de la raó. No obstant això, com que la naturalesa humana és finita, el nostre coneixement també és limitat, i haurem d’explicar per què de vegades ens podem equivocar.
Per explicar la naturalesa de l’error, s’han de diferenciar dues facultats. D’una banda, **l’enteniment,** que és la facultat del conèixer, i, de l’altra, la **voluntat,** que és la facultat d’elegir. L’enteniment concep o entén les idees, però el **judici,** és a dir, que en dubti, les negui o les afirmi, depèn de la voluntat. Com veurem més endavant, un dels trets essencials de l’ànima és la seva llibertat, i l’error sorgeix de la llibertat de la voluntat de l’individu d’acceptar o no allò que l’enteniment concep. Per tant, i com a conclusió, Déu és veraç, és a dir, no vol que ens enganyem quan fem un ús correcte de la raó, però també ens ha fet lliures perquè puguem triar, de manera que d’aquesta llibertat pot sorgir la possibilitat de l’error humà.

La concepció del coneixement (IV): la demostració del món material

Descartes ja sap que és una cosa que pensa *(res cogitans),* ha demostrat l’existència de Déu *(res infinita)* i ha restablert el valor de les veritats matemàtiques, però hi ha algunes coses que havien estat posa des en dubte que encara no s’han pogut restituir.
En la **meditació cinquena,** prova **l’existència de les coses mate rials** i assenyala **la distinció entre el cos i l’ànima** en l’ésser humà.

Per demostrar l'existència de les coses materials, Descartes s'interroga per l'origen **de les idees** de les coses sensibles, aquelles que abans hem anomenat idees **adventícies. Si** jo tinc la **facultat passiva** que em permet **sentir,** és a dir, rebre i poder reconèixer les idees de les coses sensibles, hi ha d'haver una **facultat activa que** sigui capaç de formar i produir aquestes idees. És una **demostració causal** en la qual a partir de l'efecte (les idees que tinc en la ment) es busca quina és la seva **causa.**

Descartes examina totes les possibilitats que existeixen. Potser podria ser jo mateix la causa d'aquestes idees tal com succeeix en els somnis. Però això no és així perquè aquestes idees no depenen de la meva voluntat ni l'obeeixen, ja que apareixen amb independència del meu desig i no tinc poder sobre elles. Per tant, la causa ha de ser alguna cosa diferent de mi mateix.

Aquesta causa podria ser un cos (una substància corpòria) o **Déu** mateix. Però com que **Déu no és fal·laç,** és segur que no és ell qui m'envia aquestes idees immediatament per si mateix. A més, ell m'ha donat la **forta inclinació a creure** que procedeixen de les coses materials; per tant, s'ha d'admetre que **les coses materials** (incloent-hi el seu **cos) existeixen** *(res extensa). De* nou, Déu apareix com a garantia del coneixement cert.

Déu garanteix que les idees adventícies tenen el seu origen i la seva causa en les **coses materials,** però **no** que aquestes **siguin tal com les percebem a través dels sentits.** El dubte sobre la habilitat dels sentits és l'únic que persisteix en la reconstrucció del saber i ens assenyala els **límits del coneixement** humà.

Descartes parteix que tenim una única evidència: tenim idees en la ment **(idealisme cartesià);** per tant, **coneixem les idees i no pas directament les coses.** És una nova manera de concebre el coneixement humà: la idea del **món com a representació.** El nostre coneixement no és res més que una **representació mental** de la realitat. En quina mesura aquesta representació, aquestes idees, són un reflex del que les coses són?

Fins a aquell moment s'havia defensat el **realisme** gnoseològic segons el qual les nostres **idees** són una **còpia fidel i idèntica** del que les coses són. Per a Descartes, en canvi. Déu només ens garanteix que les nostres idees mostren el que les coses són respecte a les **qualitats primàries,** però no respecte a les **qualitats secundàries (realisme moderat).**

Les **qualitats primàries** de les coses són les conegudes per **l'enteniment.** Com que són **quantificables** (matematitzables), les podem concebre clarament i distintament. Per tant, Déu ens garanteix que realment són en els cossos (són **objectives).** Les qualitats primàries són la magnitud (extensió en longitud, amplada i profunditat), la figura, el nombre, la situació, la durada (temps) i el moviment.

Les **qualitats secundàries** de les coses són les conegudes pels **sentits.** Com que **no** són **quantificables,** apareixen com a obscures i confuses. Per tant, no podem assegurar que, efectivament, siguin en els cossos. Les qualitats secundàries són els colors, les olors, els sa bors, els sons, etc. i no són res més que **un producte o afecció dels sentits** (són **subjectives).**

Per acabar la teoria del coneixement, repassem a tall de conclusió les **idees bàsiques** del racionalisme de Descartes. Aquestes ens poden servir per fer una **comparació** amb una altra teoria de coneixement en la **4a pregunta** de la prova de les PAU.

En primer lloc, tenim la **desconfiança** de la informació que ens proporcionen els sentits expressada en el primer criteri del dubte metòdic. Tot el seu sistema filosòfic s'elabora al marge d'aquesta in formació i a partir de l'ús exclusiu de la raó.

És la raó la que li proporciona uns **primers principis,** veritats indubtables a partir de les quals va construint l'edifici sencer del saber i el coneixement. Aquests principis són coneguts per **intuïció** i Descartes els concep com una mena de «llum natural» que capta de manera immediata una veritat simple que se'ns imposa sense que hi hagi cap possibilitat de dubte. El paradigma de la intuïció és la primera veritat que estableix: «Penso, aleshores existeixo».

Cada una d'aquestes veritats simples s'identifica amb una idea in nata. Com vam veure en Plató, un supòsit bàsic de tota filosofia racionalista és l'afirmació de **l'existència de les idees innates.** Però en el cas de Descartes aquestes idees no són reminiscents, sinó que han estat **posades per Déu en la raó** humana en néixer. Qualsevol persona que pensi correctament podrà descobrir-les.

Finalment, de la intuïció de cada una d'aquestes idees i de la intuïció de la connexió que pugui existir entre aquestes, apareix la deducció com un segon mode de coneixement en què en un moviment continu de la raó, recolzada en la memòria, es van elaborant les idees més complexes del sistema filosòfic. És el que Descartes ha pretès fer al llarg de les Meditacions metafísiques, una argumentació que emula la manera de demostrar dels matemàtics i geòmetres que per al filòsof constitueix l'ideal del model saber rigorós.

La concepció de la realitat: les tres substàncies

En el procés de reconstruir el saber sobre uns nous fonaments, Des cartes ha demostrat successivament l'existència de la **substància pensant** *(res cogitans,* **jo o ánima), la substancia infinita** *(res infinita* o Déu) i la **substància extensa** *(res extensa,* cossos o món material). Aquestes **tres realitats** defineixen **l'àmbit del ser** per a Descartes.

Per tant, respon la pregunta **«Què és la realitat?»** dient que **és substància,** però aquest concepte no té el sentit aristotèlic o escolàstic. En l'obra *Principis de filosofia* (I, 51), defineix la substància com«una realitat que existeix de tal manera que no necessita cap altra realitat per existir».

Si ens ajustem de manera estricta a la definició, només Déu és **pròpiament substància.** La *res cogitans* i la *res extensa* són **substància** perquè són independents entre si, però només ho són **per analogia,** ja que per existir necessiten Déu, que és qui les ha creat.

En la substància, hem de distingir entre els **trets essencials,** sense els quals és impossible concebre-la, anomenats **atributs,** i aquells **trets no essencials,** anomenats **modes,** que només poden ser pensats com a residents en una substància.

Repassem a continuació les tres substàncies cartesianes amb la descripció dels seus atributs i modes corresponents.

La **substància infinita** (Déu) no és creada, és absolutament independent i summament perfecta. Els seus **atributs** són la infinitud, l'eternitat, la immutabilitat, l'omnisciència i l'omnipotència. No posseeix modes.

La substància extensa (món material) ha estat creada, és dependent de Déu i independent de la substància pensant. És finita i im perfecta. El seu atribut és l'extensió (en longitud, amplada i profunditat). Els seus modes són les qualitats primàries que abans hem enumerat. Es regeix per la necessitat d'acord amb el model determinista i mecanicista de la nova ciència.
La substància pensant (ànima) ha estat creada, és dependent de Déu i independent de la substància extensa. És finita i imperfecta. El seu atribut és el pensament i els seus modes són l'enteniment i la voluntat. Es regeix per la llibertat d'acord amb les idees del cristianisme, que, per poder donar sentit a l'acció moral, obligaven a pensar l'ésser humà com un ésser lliure.
La radical independència entre aquestes dues últimes substàncies definia dos àmbits regits per diferents principis, el del món natural (ciència) i el de l'acció moral (ètica), però generava un problema difícil d'explicar en l'ésser humà: la relació entre el cos i l'ànima.

La concepció de l'ésser humà: relació entre el cos i l'ànima

Per a Descartes, l'ésser humà és singular perquè és l'únic ésser en el qual la substància extensa (cos) i la substància pensant (ànima) estan en connexió. La resta dels éssers vius són pura extensió. Con que no tenen ànima, no tenen capacitat de pensar ni intel·ligència. Els seus moviments segueixen les regles mecanicistes que regeixen en la resta dels cossos naturals. Per tant, en Descartes l'ànima no és principi del moviment ni el principi vital.
Cos i ànima són dues substàncies distintes i independents. El cos és una cosa extensa, divisible i que no pensa. L'ànima és una cosa que pensa, indivisible i inextensa. Els moviments del cos estan re gits per la necessitat i s'expliquen a partir de teories mecanicistes. L'activitat de l'ànima es regeix per la llibertat. Com, llavors, aquestes dues realitats tan diferents es poden relacionar?
L'ànima és en totes les parts del cos, però hi ha un lloc en el cer vell en què es produeix la interacció entre aquestes dues substàncies: la glàndula pineal. Aquesta glàndula és una estructura única que posseeix un fluid tènue que corre a través dels nervis que estan re partits per tot el cos, i viceversa. Aquest fluid subtil rep el nom dels «esperits animals».

Com el cos pot transmetre els seus estats a l'ànima i com aquesta pot donar ordres al cos?

Les sensacions, les percepcions, els sentiments i les passions no són més que estats del cos transmesos a l'ànima a través dels esperits animals que es mouen en direcció a la glàndula pineal. Quan es produeixen en alguna part del cos, el moviment es transmet pel sistema nerviós de manera similar a la mecànica de fluids fins que arriba a la glàndula, l'agita i afecta l'ànima.
Quan, a la inversa, l'ànima vol donar una ordre al cos a través d'una acció voluntària, és l'ànima la que té la capacitat de moure la glàndula pineal per invertir el sentit del moviment dels esperits animals cap a la part del cos que es vol moure. La resta d'accions involuntàries (la respiració o el batec del cor, per exemple) obeeixen a causes purament mecàniques, com passa en la resta dels animals.
No oblidem, finalment, que remarcar aquesta independència entre el cos i l'ànima

també tenia la funció de justificar la immortalitat de l'ànima, que, per existir, no necessitava el cos.

Com el cos pot transmetre els seus estats a l'ànima i com aquesta pot donar ordres al cos?

Les sensacions, les percepcions, els sentiments i les passions no són més que estats del cos transmesos a l'ànima a través dels esperits animals que es mouen en direcció a la glàndula pineal. Quan es produeixen en alguna part del cos, el moviment es transmet pel sistema nerviós de manera similar a la mecànica de fluids fins que arriba a la glàndula, l'agita i afecta l'ànima.

Quan, a la inversa, l'ànima vol donar una ordre al cos a través d'una acció voluntària, és l'ànima la que té la capacitat de moure la glàndula pineal per invertir el sentit del moviment dels esperits animals cap a la part del cos que es vol moure. La resta d'accions involuntàries (la respiració o el batec del cor, per exemple) obeeixen a causes purament mecàniques, com passa en la resta dels animals.

No oblidem, finalment, que remarcar aquesta independència entre el cos i l'ànima també tenia la funció de justificar la **immortalitat de l'ànima,** que, per existir, no necessitava el cos.